

KICHIK BIZNES SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA UMUMIY INDEKSDAN FOYDALANISH ZARURATI

Tojiyeva Muxabbatxon Mansurjon qizi

Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar instituti tayanch doktoranti

muhabbatxontojiyeva11@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18675117>

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik biznes subyektlari faoliyati samaradorligini baholash masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda kichik biznes samaradorligini aniqlashda qo‘llaniladigan an’anaviy ko‘rsatkichlarning cheklangan jihatlari asoslab berilgan hamda ularni bartaraf etishda umumiy (integral) indeks yondashuvidan foydalanish zarurati yoritilgan. Umumiy indeks asosida baholash kichik biznes faoliyatini ko‘p omilli va kompleks tahlil qilish imkonini berishi, shuningdek, hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etishi ilmiy jihatdan asoslangan. Tadqiqot natijalari kichik biznes samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, samaradorlik, umumiy indeks, ko‘rsatkich, baholash, hududiy rivojlanish, zamonaviy yondashuvlar.

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы оценки эффективности деятельности субъектов малого бизнеса. В работе обоснованы ограниченные возможности традиционных показателей, применяемых при определении эффективности малого бизнеса, а также раскрыта необходимость использования подхода на основе общего (интегрального) индекса для их преодоления. Научно обосновано, что оценка на основе общего индекса позволяет проводить многофакторный и комплексный анализ деятельности малого бизнеса, а также имеет важное значение для определения уровня регионального экономического развития. Результаты исследования могут служить методологической основой для разработки практических рекомендаций по повышению эффективности малого бизнеса.

Ключевые слова: малый бизнес, эффективность, общий индекс, показатель, статистическая оценка, региональное развитие, современные подходы.

Abstract: This article examines the issues of assessing the performance efficiency of small business entities. The study substantiates the limitations of traditional indicators used to evaluate small business efficiency and highlights the necessity of applying a general (integral) index approach to overcome these limitations. It is scientifically justified that assessment based on a general index enables a multifactor and comprehensive analysis of small business activities and plays an important role in determining the level of regional economic development. The research findings may serve as a methodological basis for developing practical recommendations aimed at improving small business efficiency.

Keywords: small business, efficiency, general index, indicator, statistical assessment, regional development, modern approaches.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Kirish. Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida kichik biznes subyektlari milliy iqtisodiyotning barqaror o‘rishini ta‘minlovchi muhim institutlardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Kichik biznesning iqtisodiy faollikni oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlari darajasini yaxshilash hamda hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida tutgan o‘rni tobora kuchayib bormoqda. Shu bois kichik biznes faoliyatining samaradorligini ilmiy asosda baholash masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Amaliyotda kichik biznes samaradorligini aniqlash ko‘pincha alohida iqtisodiy va moliyaviy ko‘rsatkichlarga tayangan holda amalga oshiriladi. Biroq bunday yondashuvlar kichik biznes faoliyatining murakkab va ko‘p qirrali xususiyatlarini to‘liq ifodalab bera olmaydi. Chunki kichik biznes samaradorligi faqat moliyaviy natijalar bilangina cheklanmay, ishlab chiqarish, mehnat resurslaridan foydalanish, investitsion faollik va bozor sharoitlariga moslashuv darajasi kabi omillar bilan ham belgilanadi[6].

Mazkur holatlar kichik biznes samaradorligini baholashda kompleks va tizimli yondashuvlardan foydalanish zaruratini yuzaga keltiradi. Xususan, turli ko‘rsatkichlarni yagona mezon asosida umumlashtirish imkonini beruvchi umumiy (integral) indeks yondashuvi kichik biznes faoliyatining real holatini yanada aniqroq baholashga xizmat qiladi[7].

Asosiy qism. Kichik biznes samaradorligini baholash masalasi iqtisodiy adabiyotlarda uzoq yillardan buyon muhokama qilinib kelinmoqda. An‘anaviy yondashuvlarda samaradorlik asosan moliyaviy natijalar — foyda, rentabellik, tushum va xarajatlar nisbatlari orqali aniqlangan[3]. Biroq bunday yondashuvlar kichik biznes faoliyatining murakkab va ko‘p omilli xususiyatlarini to‘liq aks ettira olmaydi[2].

Zamonaviy boshqaruv amaliyotida korxonalar yoki tashkilot faoliyatini faqat moliyaviy natijalar orqali baholash yetarli emasligi ilmiy va amaliy jihatdan isbotlangan[9], [10]. Shu sababli so‘nggi yillarda dunyo tajribasida keng qo‘llanilayotgan yondashuvlardan biri bu — *Muvozanatli ko‘rsatkichlar tizimi* (Balanced Scorecard, BSC) hisoblanadi[4]. Ushbu yondashuv 1990-yillarda R. Kaplan va D. Norton tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u korxonalar faoliyatini faqat moliyaviy ko‘rsatkichlar orqali emas, balki strategik maqsadlarni to‘rtta asosiy yo‘nalish: **moliyaviy natijalar, mijozlar qoniqishi, ichki jarayonlar hamda o‘rta va rivojlanish** nuqtayi nazaridan kompleks baholashga asoslanadi. Mazkur yo‘nalishlar o‘zaro integratsiyalashgan bo‘lib, korxonaning qisqa va uzoq muddatli maqsadlarini uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, BSC yondashuvi kichik biznes subyektlarida strategik rejalashtirish va faoliyat samaradorligini baholashning muhim vositasiga aylanmoqda.

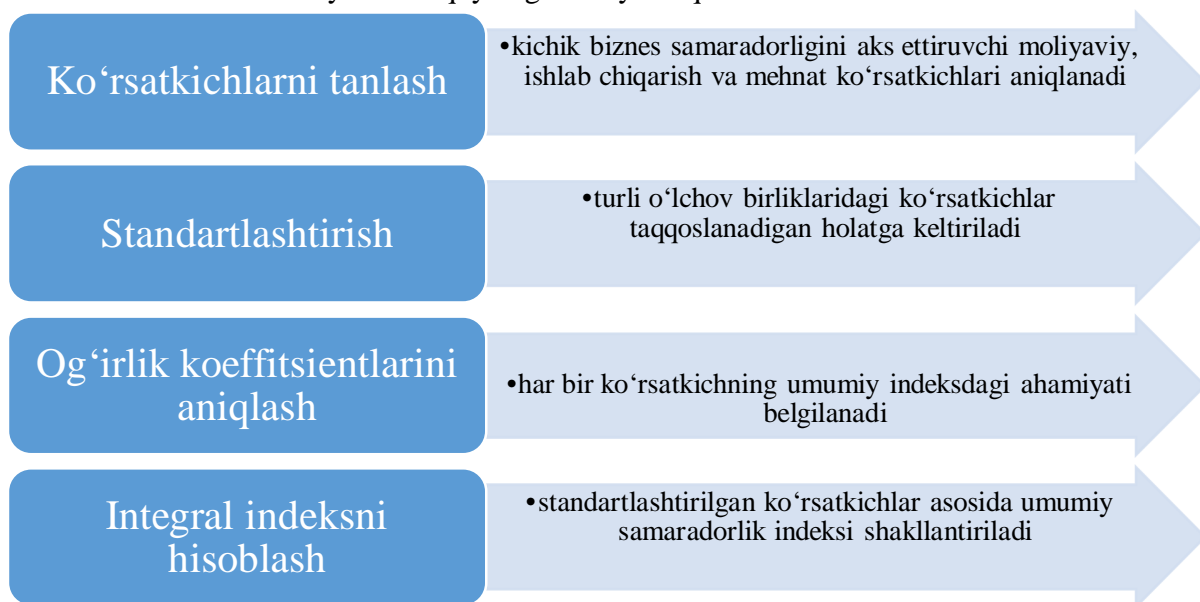
BSC usuli rivojlangan davlatlarda korxonalar samaradorligini strategik boshqarish vositasi sifatida keng tatbiq etilib, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur kabi mamlakatlarda iqtisodiyotning turli tarmoqlarida faol qo‘llanilmoqda. O‘zbekiston sharoitida esa bu yondashuv hali keng joriy etilmagan bo‘lib, ayniqsa kichik tadbirkorlik subyektlari faoliyatini baholashda BSC imkoniyatlaridan foydalanish istiqbollari katta ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston olimlarining tadqiqotlarida ham kichik biznes samaradorligini alohida ko‘rsatkichlar asosida baholash masalalari keng yoritilgan[1], [5], [8], [11], [12]. Xususan, alohida ko‘rsatkichlar asosida olingan natijalar ko‘pincha bir tomonlama bo‘lib, real iqtisodiy holatni to‘liq

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

aks ettirmaydi. Shu bois integral indekslardan foydalanish kichik biznes rivojlanish darajasini aniqlashda muhim metodologik vosita sifatida qaralmoqda.

Mazkur tadqiqotda kichik biznes samaradorligini baholashda umumiy indeks yondashuvidan foydalanish taklif etiladi. Umumiy indeks quyidagi asosiy bosqichlar asosida shakllantiriladi:

Ushbu metodologiya kichik biznes subyektlari faoliyatini hududlar kesimida baholash, ularni qiyoslash va samaradorlik darajasiga ko‘ra guruhlash imkonini beradi.

Umumiy indeks asosida baholash kichik biznes samaradorligini aniqlashda bir qator ustunliklarga ega. Avvalo, bu yondashuv alohida ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi tafovutlarni yumshatadi va kompleks baholashni ta‘minlaydi. Ikkinchidan, umumiy indeks hududlar o‘rtasida kichik biznes rivojlanish darajasidagi farqlarni aniqlash imkonini beradi. Uchinchidan, mazkur yondashuv asosida iqtisodiy siyosatni takomillashtirishga qaratilgan aniq tavsiyalar ishlab chiqish mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes samaradorligini baholashda umumiy indeksdan foydalanish an’anaviy yondashuvlarga nisbatan ancha samarali bo‘lib, iqtisodiy tahlil sifatini oshiradi.

Xulosa. Kichik biznes subyektlarining samaradorligi hududiy miqyosda bir xil emas. Bunga hududlarning iqtisodiy salohiyati, investitsiya oqimi, infratuzilma darajasi, mehnat resurslari sifati, bozor hajmi va boshqa ko‘plab omillar ta’sir ko‘rsatadi. Hududlarda kichik biznes samaradorligini baholash nafaqat mavjud rivojlanish holatini aniqlash, balki kelgusida raqobatbardoshlikni oshirish bo‘yicha aniq strategik qarorlar qabul qilish imkonini ham beradi.

So‘nggi yillarda iqtisodiy tahlilda integral (umumiy) indekslardan foydalanish keng qo‘llanila boshladi. Integral indekslar turli o‘lchov birliklariga ega ko‘rsatkichlarni yagona mezonga keltirish orqali obyektlarni qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi. Hududlar va tarmoqlar kesimida olib borilgan tadqiqotlar umumiy indeks yondashuvi baholash natijalarining ishonchliligini oshirishini ko‘rsatmoqda⁴.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes samaradorligini baholashda umumiy indeksdan foydalanish ilmiy va amaliy jihatdan asosli hisoblanadi. Integral yondashuv kichik biznes faoliyatini

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

ko‘p omilli va kompleks tahlil qilish imkonini beradi hamda hududiy iqtisodiy rivojlanishni baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Arziqulov, O. (2025). Kichik biznes shoasining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi statistik ko‘rsatkichlarni baholash. Yashil iqtisodiyot va rivojlanish, 3 (12). <https://doi.org/10.5281/zenodo.18087792>;
2. Christauskas, Č. , & Kazlauskienė, V. (2009). Modernių veiklos vertinimo sistemu įtaka įmonės valdymui globalizacijos laikotarpiu. Economics & Management
3. I. T. Abdugarimov va N. V. Ten Эффективность и финансовые результаты хозяйственной деятельности предприятия: критерии и показатели, их характеризующие, методика оценки и анализа // Социально-экономические явления и процессы. 2011. №5-6. С. 11-21. ; Савицкая Г. В. Анализ эффективности деятельности предприятия: Методологические аспекты. М. : ООО «Новое знание», 2003. 159 с.
4. Kaplan R. S. , Norton D. P. (1996). Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System. Harvard Business Review. Vol. 74 (1), p. 75-85.
5. Mamadaliyev, D. (2024). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatida innovatsiyalarni qo‘llash usullari. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 13, 104–106. <https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1034>
6. OECD. (2019). OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2019. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/34907e9c-en>
7. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), European Union, & Joint Research Centre. (2008). Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264043466-en>
8. Oybekjon, A. , & Muxsinjon o‘g, M. M. Y. (2025). Kichik biznes va tadbirkorlikni samaradorlogini oshirish uchun investitsiyani urni. World Scientific Research Journal, 46(3), 109-112. ;
9. Peleckis K. , Krutinis M. , Slavinskaitė N. (2013). Daugiakriterinis alkoholio pramonės įmonių pagrindinės veiklos efektyvumo vertinimas. [Multivariate assessment of the main activities of the alcohol industry], Verslo ir teisės aktualijos. Nr. 8, p. 1 – 16. <https://doi.org/10.5200/1822-9530.2013.1> ,
10. Tamošiūnienė R. , Šidlauskas S. , Trumpaitė I. (2006). Investicinių projektų efektyvumo daugiakriterinis vertinimas. Verslas: Teorija ir Praktika. Vol. 7 (4), p. 203-212
11. Tojiyeva, M. Farg‘ona Vodiysi Viloyatlarida Kichik Biznes Ko‘rsatkichlarining O‘zgarishi: Panel Regressiya Tahlili. Green Economy and Development, 3(5), 665546.
12. Qizi, T. M. M. (2025). Farg ‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznesning iqtisodiy ko‘rsatkichlari: qiyyosiy tahlil. Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика), (11), 2111-2123.